

LA CANÇÓ POPULAR O COM ENCARNAR LA LLUITA DEL POBLE CATALÀ EN LA FIGURA D'UN HEROI OSONENC, BAC DE RODA

Xavier Roviró i Alemany
Grup de Recerca Folklòrica d'Osona (GRFO)

Carme Rubio i Larramona
Grup GLOSSA de la UVic-UCC

1. Introducció

El record de Bac de Roda, nom amb què és conegut Francesc Macià i Ambert, encara és ben viu a Vic i comarca. Cada any, previ a la Diada de l'11 de setembre, se celebra a Vic el Memorial a Bac de Roda, en homenatge a aquest heroi rodenc que va defensar la ciutat contra les tropes del rei Felip V. L'acte consisteix en una ofrena floral de les autoritats i representants de les entitats de Vic davant la placa commemorativa que es troba a la cantonada de la Rambla del Carme amb la Plaça del Mercadal, pròxima a l'indret on Bac de Roda va ser ajusticiat. Des del 2017, aquest acte s'ha enriquit amb la col·locació d'una escultura, situada a l'esquerra de l'església del Carme, obra del pintor i escultor Marià Dinarès, que està formada per una superfície de 2 x 2 m i d'uns 60 cm d'alçada. A la part superior hi té representades les quatre barres i als flancs es reproduïxen els versos més famosos de la cançó popular dedicada a la mort de Bac de Roda, les mateixes que també estan gravades a la placa commemorativa: «No em maten per ser traïdor; / ni tampoc per ser cap lladre, / sinó perquè he volgut dir / que visca sempre la Pàtria».

Sens dubte aquesta cançó popular ha estat un element decisiu a l'hora de preservar-ne el record dels fets històrics. Per a l'elaboració d'aquest article hem seguit l'ordre següent: introduir els esdeveniments que van inspirar la cançó; analitzar-ne la lletra, sorgida poc temps després de l'execució de Bac de Roda; nomenar els principals compiladors d'aquesta balada, que també figura entre els materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC); presentar algunes versions orals recollides d'informants osonencs en el darrer terç del segle xx, quan ja tot-hom creia que ningú no recordava la cançó. Aquests testimonis tenen el mèrit de testimoniar com la cançó ha arribat pràcticament fins als nostres dies i, per últim, hem aportat l'estudi de la melodia fet pel músic Jaume Ayats.

2. La Història: els fets i la implicació de Bac de Roda en els esdeveniments

El protagonista de la balada va ser força significatiu pel que fa als fets històrics ocorreguts en els anys anteriors a 1714. Fill de traginers que havien ascendit a petits propietaris, es va casar amb la pubilla del mas Bac (Fig. 1), d'on prové

Fig. 1. Masia Bac de Roda, anys 20. Arxiu de Memòria Històrica de Roda de Ter.

el motiu Bac de Roda amb què se'l coneix. En els darrers anys de la Guerra dels Nou Anys (1688-1697), es va allistar com a militar a l'exèrcit. Acabada la guerra i després del llicenciament de les tropes, el 1697, va tornar a Roda amb el grau de coronel, aconseguit quan era capità (Barniol-Vilamala 2007: 48).

La inestabilitat política a Europa es va aguditzar l'any 1700, a la mort de Carles II d'Espanya, que deixava l'imperi espanyol sense successor directe. Espanya i França van proclamar unilateralment Felip V, net de Lluís XIV de França. Per la seva banda, els grans països europeus, Gran Bretanya, Àustria i Holanda, amenaçats pel fet que un rei francès a Espanya alterava l'equilibri europeu, van reaccionar amb tres decisions: la creació de la Gran Aliança; la proclamació de rei a Carles III, de la Casa d'Àustria i fill segon de l'emperador Leopold, i la declaració de guerra contra l'eix París-Madrid.

Davant aquests fets, com que el Principat català no volia un rei francès, perquè el sentiment contrari als francesos venia de lluny, es decantà a favor de Carles III posicionant-se contra les forces franco-espanyoles.

La Gran Aliança va contactar amb els *vigatans*, nom que rebia el bàndol català revoltat contra Felip V, que s'havien convertit en els grans defensors de la

causa austriacista junt amb els *maulets* del Regne de València. El 7 de març de 1705, la reina britànica Anna va atorgar poders a Mitford Crowe per tal que signés un pacte amb representants dels *vigatans*, per tal que aquests s'incorporessin al bàndol dels aliats.

Per preparar aquesta reunió, el 17 de maig de 1705, el vicari general del Bisbat de Vic i rector de Santa Eulàlia de Riuprimer, Llorenç Tomàs i Costa, va convocar vuit líders *vigatans*, un dels quals era Bac de Roda, a l'ermita de Sant Sebastià propera a Vic.¹ En aquesta trobada es va signar el Pacte de Sant Sebastià, que atorgava poders als *vigatans* Domènec Perera, de Vic i resident a Gènova, i Antoni de Peguera, de Barcelona, per reunir-se a Gènova amb Mitford Crowe.

Segons aquest pacte, els catalans facilitarien el desembarcament anglès a la costa i, a canvi, Anglaterra defensaria les constitucions catalanes i subministraria tropes i fusells als *vigatans*, fins i tot en cas de derrota. El pacte de Gènova es va signar el 20 de juny de 1705.² Els aliats i Carles III van desembarcar prop de Barcelona, enmig d'un clima de revolta, i hi van posar setge. Pel novembre van entrar a la ciutat, on Carles III fou proclamat rei d'Espanya i comte de Barcelona, entre grans manifestacions d'entusiasme.

El virrei Velasco, després de rendir-se, va abandonar la ciutat amb tots els seguidors borbònics. La diada de Nadal, Carles III va fer nominació de càrrecs, i en aquest acte Bac de Roda va rebre el grau de coronel austriacista. La cort reial i el mateix rei Carles III es van establir a Barcelona, fins al 1711, quan tot es va capgirar a causa de la mort sobtada, el 17 d'abril de 1711, de Josep I d'Àustria. Carles III va acceptar el tron austríac que deixava vacant el seu germà, i amb aquesta decisió va perdre el favor dels aliats. Davant la possibilitat que un monarca regnés a Àustria i Espanya, els aliats renegociaren amb Felip V, trencant tots els pactes i compromisos amb Catalunya. La sort dels catalans no va ser considerada, aquest era el preu exigint per Felip V per tancar les negociacions de pau. Les tropes britàniques i les darreres forces austríaques abandonaren la península i els catalans quedaren a mercè de la potència borbònica.

L'estiu de 1713, l'exèrcit de Felip V va entrar a Vic, sense que les crides a la resistència del Bac poguessin aturar-lo. Bac de Roda continuà lluitant als voltants de la plana de Vic i rebutjà l'amnistia concedida a qui es lliurés als filipistes (acceptada per altres companys seus, com ara Regàs i Mas, que van jurar obediència a Felip V).

El 2 de novembre de 1713, Bac de Roda va ser empresonat i el van penjar a la forca de les Davallades. La resistència de les Corts Catalanes encara va con-

---

1 A més de Domènec Perera, arribat de Gènova, van ser convocats: Francesc Macià, Josep Moragues, Josep Antoni Martí i el grup de Manlleu, Carles Regàs, Antoni de Cortada, Jaume Puig de Perafita i dos dels seus fills (Barniol-Vilamala 2007).

2 Amb el pacte de Gènova, la revolta vigatana es convertia en un aixecament polític a favor del pretendent austríac: «els líders del moviment van començar a emprar cintes grogues en el seu uniforme, insígnia de la casa d'Àustria [...]. Un cop signat aquest, el 20 de juliol de 1705 van poder ocupar el Congost» (Barniol-Vilamala 2007: 59).

tinuar el setge de Barcelona fins a l'11 de setembre de 1714; set dies més tard es rendia Cardona, l'última plaça revoltada. La repressió va ser ferotge. L'acadèmic Josep Giró i Torà (Vic, 1813-1881) n'explicava el següent en carta a Milà i Fontanals, el 18 de gener de 1854:

El día de la ejecución de Bach y de Mas fué de grande luto para Vich. Salía mohino y confuso a paseo, el caballero Riera, de una antigua casa que aun existe en Vich, así como la familia; y, habiéndole preguntado por qué iba tan triste, respondió: «-Me voy porque estas injusticias me exasperan: no puedo sufrirlas». Y, acusado, fué preso, y le costó mucho dinero el librarse por estas solas palabras (D'Olwer 1922: 41).

Les filles d'en Bac van fer emparedar les finestres del mas Bac de Roda que miraven cap a Vic i així van quedar durant molts anys. Sis anys després de la seva mort uns patricis vigatans van traslladar el cos d'en Bac des del cementiri fins al claustre de la catedral.³ Les seves restes, però, van desaparèixer a finals del segle XVIII durant les reformes de la seu vella.

3. Els principals compiladors de la cançó a Bac de Roda

Aquesta balada, que té el mèrit d'haver estat difosa pels principals divulgadors del folklore català, ha estat recollida per un nombre reduït de folkloristes:

- Manuel Milà i Fontanals l'oferia en primícia a la *Gaceta de Barcelona* (Milà 1853a), i tot seguit, al *Romancerillo catalán* aparegut el 1854 amb data de l'any anterior (Milà 1853b). D'aquí el va prendre el vigatà Joaquim Salarich i Verdager, fent-se ressò tant del text en si com del elogis de Milà: «Esta cancion que ha merecido del erudito literato y profesor de Barcelona, D. Manuel Milá y Fontanals, el nombre de canto histórico, legítimo, noble, completo y contemporáneo, es una página de nuestra sangrienta historia del pasado siglo. Junto con Bach fueron ejecutados otros campesinos, entre ellos el *pagés de Peracols*» (Salarich 1854: 62-65). Aquesta primera versió reapareix de manera parcial a l'edició augmentada del *Romancerillo* (Milà 1882: 77, núm. 82 B). Gràcies a l'exemplar conservat amb notes autògrafes de l'autor sabem que era recollida a Vic, «d'una criada de Vallfogona de Ribas» (Pujol-Puntí 1926: 31 i 43). Milà arrodonia el tema de Bac de Roda amb tres versions més (1882: 76-77): la 82 A, anotada a Barcelona després d'haver publicat l'obra de 1853, provinent de l'Esquirol (vegeu Milà 1882: X); la 82 C, recollida pel seu col·laborador Josep Giró, possiblement a

3 «El cos d'en Bac de Roda sis anys després de la seva mort "lo hallaron entero y desde el cementerio lo trasladaron a la catedral, haciendole un nincho en los claustros". Aquest degué desaparèixer del tot al fer-se la destrucció de la vella seu vigatana a finals del segle XVIII. Els bons patricis que li havien traslladat, sense dubte amb admiració del seu patriotisme, eran ja passats, perdent-se del tot, en ares de la memòria destructiva, les despulles de l'insigne màrtir de Catalunya» (Gudiol 1915b: 5).

Vic (Pujol-Puntí 1926: 34 i 39), i la 82 D, dictada a Jacint Verdaguer i Santaló per una «muger de una masía cerca de Roda [de Ter]» (Pujol-Puntí 1926: 40 i 43).⁴ Cap de les versions de Milà van acompanyades de melodia.⁵

- De Marià Aguiló hi ha la lletra de dues versions del segle XIX, sense data, que es troben a l'arxiu de l'OCPC, carpeta A-14-IV (Massot 1994: 144). D'una de les cançons diu: «Me la cantà la vella Bacarisas». I explica que: «Es tradición que tapiaron las ventanas y puertas de las casas de Bach que miraban hacia Vich como una muestra de horror y eterno luto. Preguntar mas noticias a D. J. Mas, heredero ahora de los bienes de Bach».
- Francesc Pelai Briz va publicar una lletra sense melodia per considerar que «se canta ab tonades d'altras cansons» (1874: 21-27). Incorpora un apartat de notes.
- Joan Guasch va incloure en una col·lecció de fulletons una versió sense data (1901-1910: cançó XLI) recollida a «Sant Pere de Roda» [Roda de Ter] pel prevere Joan Rovira. De ben segur que deu ser anterior al 1904 (any en què Capmany inicià la 2a. sèrie de cançons) perquè diu: «Nosaltres som los primers en publicà la tonada».
- Aureli Capmany va editar entre el febrer del 1901 i el desembre del 1913 cent cançons tradicionals catalanes en fulletons que venia al preu de deu cèntims. Entre aquestes hi havia la cançó de Bac de Roda (núm. XXXVII, cap al 1905), amb partitura i una breu biografia de Francesc Macià. És molt probable que fos extreta de Guasch o bé, de la mateixa font. De Capmany surt la versió divulgativa de L'Avenç (1910: 110-114).
- Josep Gudiol i Cunill va publicar dues versions de la cançó, sense melodia. L'una, recollida «en la parròquia de Granollers de la Plana, hont va sentir-la cantar ab una tonada molt trista que va publicar-se en la segona sèrie de les *Cançons Populares Catalanes* ab el nombre 21» (Gudiol 1904: 576-579); l'altra, de 1914, amb motiu de la inauguració de la làpida commemorativa de Vic, aportant nova informació sobre el trasllat del pres a Vic (Gudiol 1914: 2).⁶
- Mn. Joan Sala en va recollir dues versions amb lletra i música. Una de l'Isidre Masnou, guardabosc de la masia de Tortadès, una gran masia de les Guillerries (1915: 63-64); i una altra durant la missió recerca de l'any 1927, del

4 «Entre la producció inèdita juvenil de Verdaguer, ja Josep M. de Casacuberta subratllà la importància del romanç "Bac de Roda" i se n'ocupà sumàriament en els treballs "El sentiment de la pàtria en els escrits juvenils de Verdaguer" i "Jacint Verdaguer col·lector de cançons populars", a *Estudis sobre Verdaguer* (Vic: Eumo Editorial, Editorial Barcino i Institut d'Estudis Catalans, 1986, pàgs. 29-71 i 241-245, respectivament» (Torrens-Pinyol 1995: 43). Sobre el Verdaguer col·lector, vegeu GRFO-Rebés 2002.

5 La versió de Milà ha estat aprofitada per altres autors: Antoni Bulbena en dona una versió força refeta en el seu *Romancer Popular Català*, editat el 1900, i Pere Bohigas va incloure una còpia amb retocs al seu *Cançoner popular català* del 1938 [1983].

6 Una còpia de la mateixa versió la publicà el dia 14 de setembre de 1915 a la *Gazeta de Vich* (Gudiol 1915a: 3-5). Gudiol va publicar setze articles sobre la vida i la història de Bac de Roda a la *Gazeta de Vich*, des del número 58 (2 de març de 1915) fins el 145 (21 de setembre de 1915).

cantador Joan Vilalta, de 89 anys, del mas La Cot, natural i veí d'Aranyonet (Massot 2008: 171-172).

- Joan Amades afirmava haver recollit l'any 1918 de Mn. Josep Planes, rector de Ripollet, fill de Ripoll, una versió amb lletra i música que va publicar tres vegades (Amades 1936: 9-13, núm. 1; Amades 1948: 306-309, núm. 97, i Amades 1951: 632-633, núm. 3065). És la versió que havia aparegut abans anònimament, sense dades de recerca, a la revista *Catalunya Gràfica* (1922), amb la mateixa il·lustració i el mateix comentari que porta al llibre de 1936.
- Salvador Rebés i Isabel Ruiz van recollir una versió a Vallfogona de Ripollès, el 17 d'octubre de 1982, cantada per Carme Santanac i Serra, de 69 anys. Es va publicar sense melodia (Rebés-Ruiz 1994: 91).

4. Algunes versions orals recollides pel Grup de Recerca Folklòrica d'Osona

4.1. Francisca Vilaró (nascuda a Querós el 1911) ens va cantar aquesta versió el 23 de juliol de 1987 a Taradell. Explicava: «No me'n recordo de la tonada d'aquesta cançó d'en Bac de Roda. De la lletra sí que me'n recordo. Quan jo m'estava al Bulló (Malla) l'avi Alfonso, aquesta gent de carlins i això, l'havia sentit a explicar molt, eh! i per això, erets canaia i et queda, et queda a la memòria. Llavors tenia 12 anys i ara en tinc 76, sóc de l'any 11, vaig néixer el gener de l'11».

Es tracta d'una versió curta i fragmentada de tretze versos:

Ai adeu ciutat de Vic, mereixeries ser cremada:
n'has fet penjar un cavaller, el més noble de la Plana
que per nom se'n diu en Bac, al terme de Roda estava.

*Valeu-nos Verge Maria, i la del Roser i la del Carme,
Sant Domingo gloriós, Mare de Déu, ajudau-nos.*

Les deu hores de la nit destacament ja marxaren,
se'n van dret al Colom Gros, que al terme de Roda estava,
quan n'arribaren allí, allí a la porta trucaren:
–Déu los guard, los meus amics. –Ben contraris en som ara.–
Les tres filles que ell tenia als peus se li ajonellaren:
–Alçau-vos les meves filles, de Déu sigueu perdonades:
no em maten per ser traïdor ni tampoc per ser cap lladre,
em maten perquè he volgut dir que visqués tota la pàtria.

4.2. La versió de Joan Roquet, l'avi Taieda, enregistrada el juliol de 1984 a Espinelves, és la que més s'aparta del cànon perquè, a més de la brevetat, la lletra insisteix en els esforços de la societat vigatana per salvar Bac de Roda de la força. A més, el text tergiversa el nom del protagonista, que passa a dir-se «Endal», i canvia el lloc on fou penjat, «la mata de l'Isern»:

Tota la ciutat de Vic valdria més ser cremada:
van a matar un cavaller, el més noble de la Plana,

*Valgueu-nos Mare de Déu la del Roser i la del Carme,
la del Carme i la del Roser, i un Sant Antoni de Pàdua.*

que per nom se'n diu Endal, al terme de Roda estava.
Tota la ciutat de Vic, tota la gent s'hi empenyaven,
s'hi empenyaren capellans, també canonges i frares,
oi, també algun general, un general de brigada.
Prometen set mil·liards i *hasta* una llàntia de plata,
res d'això no hi ha valgut: –La força siga plantada.
–On la plantarem, senyora, sense puntes, ni claus, ni llates?
–I a la mata de l'Isern la força en siga plantada.

4.3. Josep Puig (1913), de Can Valentí de Vilanova de Sau, i la seva dona, el dia 1 d'agost de 1984, ens deien:

Jo sóc filla del Bac de Roda i el meu pare també. El meu pare hi va néixer i jo també. Hi ha una mina allà a l'hort, que el meu nebot la va arreglar, en Joaquim que va arreglar lo d'en Bac de Roda. Allà al torrent, allà a l'hort de casa, hi ha un forat que es podia passar aixís dret i a dintre hi havia una taula i aquell en Bac de Roda s'hi amagava, quan el perseguien s'escapava al Bac i sortia al torrent seguint aquella mina, allà a l'hort. El van penjar. Hi havia una cançó: «Ai adeu ciutat de Vic / ve mereixes ser cremada / bé n'has fet penjar un cavaller / el més noble de la Plana / que de nom li diuen Bac / i al terme de Roda estava». Allà hi devia tenir l'amagatall.

4.4. Concepció Riera «Conxita Mingo», de 98 anys, de Roda de Ter, ens va explicar el 18 de juliol de 1988:

En Bac de Roda també és històric, el varen matar. Es deia Francesc Macià. Aquet home era molt català, molt català. I essent tan català llavors es clar el temps dels militars no estaven dels catalans, doncs bé, el varen anar a buscar per matà'l. El varen anar a buscar perquè era una bona persona, molt bona persona. Els de Vic, els que governaven de Vic, això fa molts anys eh!, el varen anar a buscar. Ell era amagat al Colom Xic, amagat. Diu: «No hi és, ja és fora». I llavors el varen buscar i el varen trobar. I llavors el varen agafar els guàrdies civils i el varen portar a la plaça de Vic i el varen matar a la força. Allà a la força deia: «No em maten per ser traïdor / ni tampoc per ser cap lladre / sinó és perquè he volgut dir / que visca sempre la pàtria!». I el varen matar! Llavorens deien: «Ditxosa ciutat de Vic / bé mereixes ser castigada / n'has fer penjar un cavaller / el més noble de la Plana / de nom s'anomena Bac / que al terme de Roda estava». Jo ho havia sentit als meus pares, que els avis els hi havien explicat. Els avis ho explicaven als pares i els pares ho explicaven als fills. [Entona la cançó amb certes dificultats]: «Ditxosa ciutat de Vic / bé mereixes ser cremada / n'has fer penjar un cavaller / el més noble de la Plana / de nom s'anomena Bac / al temps de Roda estava. / Valem-nos Mare de Déu, / Mare de Déu del Carme». La cançó no era gaire llarga, no.

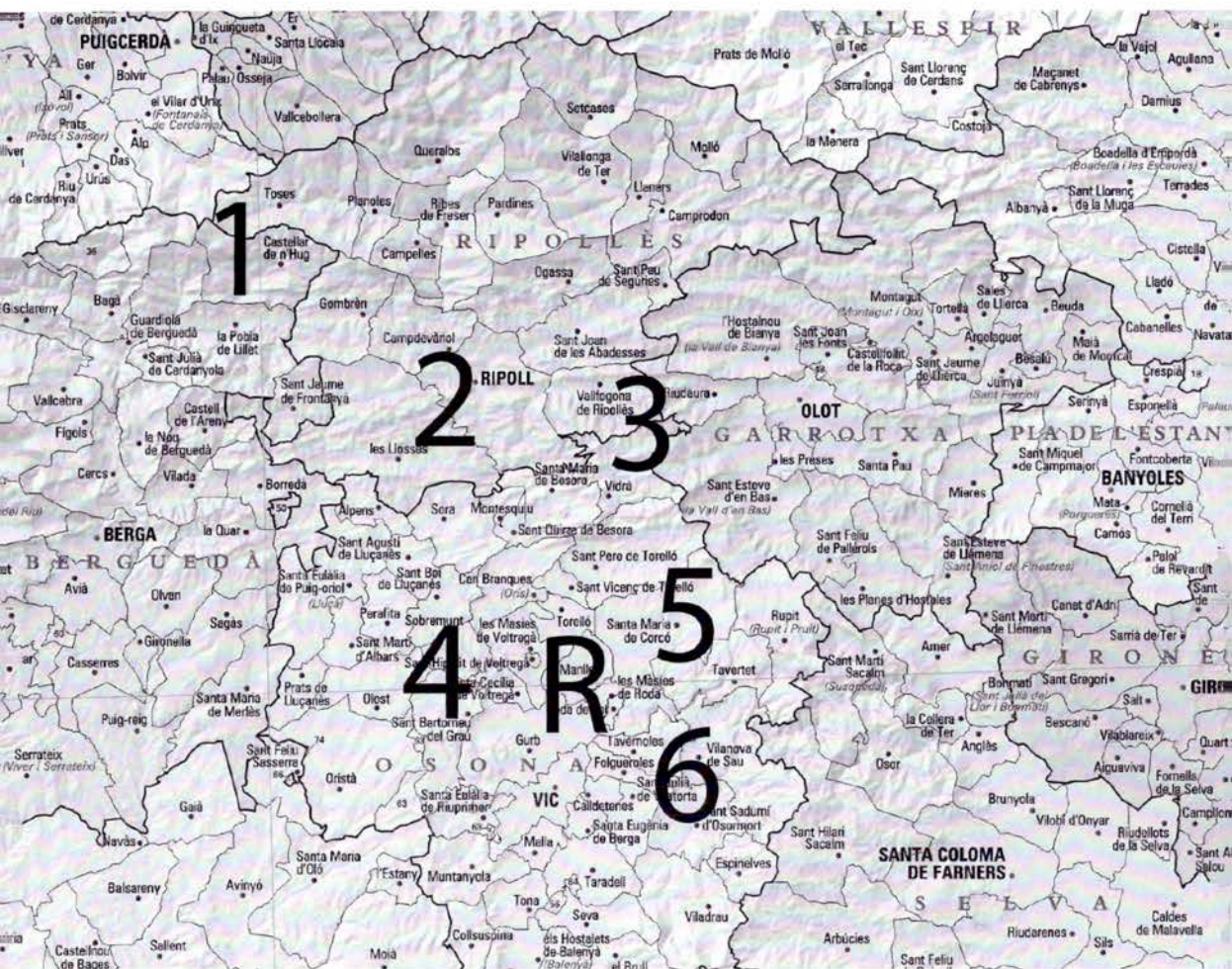

Fig. 2. Geografia de la balada de Bac de Roda.

5. Marc geogràfic

El marc on se situa l'acció de la balada se ceneix a una àrea molt concreta (marcada amb una R en el mapa) (Fig. 2), al voltant de Roda de Ter (Osona). El recorregut que fan els perseguïdors –tots són masos propietat de Bac de Roda: Colom Gros, el Bac o Mas Nou, Torrent i Colom Xic– és molt curt, i el lloc on és ajustat, Rambla de les Davallades de Vic, es troba a ben pocs quilòmetres de Roda.

Els indrets documentats on els folkloristes han recollit alguna versió se ceneixen en una àrea poc extensa entre Osona i el Ripollès. Estan marcats en el mapa de l'1 al 6:

1. Aranyonet (Ripollès). Mn. Joan Sala la va recollir el 1927 al mas La Cot.
2. Ripoll (Ripollès). Segons Joan Amades, Mn. Josep Planes li va cantar el 1918.

3. *Vallfogona (Ripollès)*. Salvador Rebés i Isabel Ruiz hi van recollir una versió el 1982.
4. *Plana de Vic (Osona)*. Verdaguer va recollir una versió a Roda (circa 1850). Podria ser que les dues versions d'Aguiló fossin recollides també a Roda (circa 1850). Milà i Fontanals va publicar el 1853 una versió de Vic; Giró en va recollir a Vic una altra, també a meitat del XIX. Mn. Joan Rovira la va trobar a Roda (circa 1904), publicada per Joan Guasch amb melodia inclosa; Godaiol en va recollir dues, una a Granollers de la Plana (Gurb), el 1904, i una altra a Vic, el 1914. El GRFO, una versió a Roda el 1988.
5. *Collsacabra (Osona)*. Milà en va recollir una de l'Esquirol, anotada probablement el 1854, a Barcelona.
6. *Les Guillerries (Osona)*. Mn. Sala (1915), una versió de Vilanova de Sau (masia Tortadès). El GRFO hi recull tres versions: a Espinelves el 1984, a Vilanova de Sau el 1984 i a Taradell el 1987.

Tret de dues versions (Aranyonet, cas 1; Ripoll, cas 2), les altres quinze s'han recollit en una àrea molt reduïda, determinada al voltant de les Guillerries, a cavall entre Osona (casos 4, 5 i 6) i el Ripollès (cas 3).

6. La cançó de Bach de Roda publicada per L'Avenç⁷

Ai, adéu, ciutat de Vic!		allí a la porta trucaven.	
Bé-n mereixes ser cremada!		–Està aquí un cavaller?	
N'has fet penjà un cavaller,		Voluntaris el demanen.	
el més noble de la Plana,		—No està aquí aquest cavaller,	25
que per nom li diuen Bach	05	que al Torrent té la posada.–	
i al terme de Roda estava.		Quan ne foren al Torrent,	
		allà a la porta trucaven.	
Valeu-nos, Mare de Déu,		–Dieu an el Bach que surti,	
la del Rosè i la del Carme,		que-l Vallfogona -l demana.	30
i Sant Domingo gloriós!		–Déu los guard, els meus amics:	
Mare de Déu, ajudau-nos!	10	benvinguts sigueu vosaltres.	
		–No som, no, els vostres amics:	
A nou ores de la nit		ben contraris vos som ara.–	
el destacament marxava.		Quan en Bac va senti això,	35
Se-n va dret al Colom-gros:		–Trist de mi! Penjat som ara.–	
al terme de Roda estava.		Tant prompte com va sè a baix,	
Quan n'arribaven allí,	15	fortament l'agarrotaven,	
ells a la porta trucaven.		i a la cua del cavall	
–Està aquí un cavaller?		ciutat de Vic el portaven.	40
Voluntaris el demanen.		Quan a Vic el van tenir,	
–No està aquí aquest cavaller,		la sentència li dictaven.	
al Mas-nou de Roda estava.–	20	–Anem a avisà -l domer,	
Quan ne foren en el Mas,		el domer de Santa Clara,	

⁷ L'Avenç 1910: 110-114. Publicada en heptasil·lars, conservem també l'ortografia de L'Avenç.

que vingui a confessà en Bach,	45	Ja l'emprenen, i el lliguen	
que sigui al peu de l'escala.		i a la forca l'en portaven.	
Aneu a avisà ·ls fusters,		Quan es al peu de la forca	75
fusters i mestres de cases,		ja ·n va dir aquestes paraules:	
que vagin a fer les forques		–Del que ·t suplic, general,	
al cap de les Davallades.–	50	si ·m daràs terra sagrada.	
Els domer fa de resposta		–No te n'espantis, no, Bach,	
que el seu cor no li bastava.		que ja te ·n serà donada.–	80
Ne responen els fusters		Quan es a dalt de la forca	
que no tenen fusta obrada.		treu una capsa de plata:	
Va respondre ·l general:	55	diu que la facin a mans	
–Farem aterrar les cases.–		del pare Ramon del Carme.	
Espatllen molts candeleros,		–Ell era ·l meu confessor:	85
també les llanties de plata.		la tindrà per recordança.	
Ja respongué lo Noi- Ros:		A mi no ·m raca ·l morir	
–No ·i aurà prou fusta encara.–	60	ni ·l ser la mort afrontada,	
Ja ·n respongué ·l Xirinola:		sinó tres filles que tinc:	
–Veniu-ne a buscar a casa,		totes tres són encartades	90
que tanta com n'hi aurà		i no poder-les deixar	
tota serà per vosaltres.–		totes tres emmaridades!–	
Van a visità ·l domer,	65	Les tres filles que tenia	
domer de les Davallades,		als peus se li agenollaven–	
que vingui a confessà en Bach,		–Aixequen-s, les meves filles:	95
que la vida se li acaba.		de Déu sigau perdonades.	
Ja ·n varen fer unes crides		No ·m maten per ser traïdor,	
que tots els portals se tanquin.	70	ni tampoc per ser cap lladre,	
Quan els portals són tancats		sinó perquè he volgut dir	
el perdó ja n'arribava.		que visqués tota ma pàtria!	100

7. Anàlisi de l'estructura i contingut de la cançó

Aquesta cançó respon plenament a la definició de cançó popular donada per Josep Maria Pujol: «Una cançó popular o folklòrica és una cançó interpretada a l'interior d'un grup de persones que es troben en situació de comunicació directa entre elles i que serveix per regular-ne la interacció» (Pujol 2005: 8). El text és, alhora, lament i denúncia contra la repressió dels exèrcits borbònics i exalta la figura de Bac de Roda fins a enlairar-la a la categoria d'heroi.

7.1. Les parts de la cançó

7.1.1. *La introducció* (v. 1-6). L'exordi del poema consisteix en una exclamació de comiat dirigida a la ciutat de Vic, seguida d'una mena de maledicció per haver permès la mort del protagonista, a qui el narrador presenta en termes encomiàstics. A les diferents versions trobem dues fórmules de començament, totes dues d'estil tradicional. La primera, el comiat-lament-maledicció «Ai, adéu, ciutat de

Vic! / Bé -n mereixes ser cremada!»,⁸ que en altres versions se substitueix per una expressió més compadida, però que conserva el retret: «bé n'ets mal assortada / que te n'ets deixat robar / el més noble de la Plana» (Aranyonet). La segona és una forma d'inici característica de la *cançoneta nova*: «Una cançó vull cantar / no hy ha molt que s'ets dictada / d'un cavaller que hy ha / d'aquest fondo de la Plana» (OCPC, Materials Aguiló, recollida probablement a Roda).

7.1.2. *La tornada* (v. 7-10). Aquests versos corresponen a una pregària relacionable amb l'orde religiós dels dominics perquè invoca la Mare de Déu del Roser i la del Carme (alguna versió diu que Bac de Roda porta un escapulari de la Verge del Carme), i és sabut que Sant Domènec fou el creador del rosari i de la devoció a la Mare de Déu del Roser.

7.1.3. *La persecució* (v. 11-28). Aquesta part és molt literària, i està dramatitzada. Mostra el recorregut que fan els perseguïdors, repetint tres cops la mateixa escena: arriben a una de les cases d'en Bac, demanen per ell i els estadants responen que no hi és i els indiquen una altra adreça. Les preguntes són sempre les mateixes i només canvia el nom del lloc de la resposta. Aquest joc recursiu crea una tensió *in crescendo*, un suspens que augmenta quan els traïdors es van acostant a la seva víctima. Com és característic, es donen dades molt precises dins una gran ambigüitat, com ara quan es parla d'una hora concreta del dia, sense precisar la data dels fets. Segons les versions, l'hora que situa l'acció canvia: «A les nou hores de nit / el destacament marxava» (Capmany i Sala); «A deu hores de la nit / el destacament marxava» (Amades), i amb lleugeres variants: «Les deu hores de la nit / destacament ja marxaren» (GRFO, de Francisca Vilaró); «Al punt de la mitja nit / lo destacament marxava» (OCPC, Materials Aguiló).

7.1.4. *La captura* (v. 29-36). En Bac rep els visitants, però aviat s'adona que ha estat traït pel seu amic Riera de Vallfogona. La cançó expressa la innocència del protagonista per no malfiar-se dels companys, però també mostra, en pocs mots, com s'adona que no en sortirà viu: «Trist de mi! Penjat som ara».

7.1.5. *La conducció a Vic* (v. 37-40). Des que és detingut, és tractat amb violència, lligat a la cua del cavall.⁹ En Aranyonet, la veu narradora lamenta que

---

8 Comiat de lloc comparable al d'altres balades: «Adeu-siau, Plana de Vic, / mala fortuna ets estada» (*El Serraller*); «Adeu, vila de Ripoll, / entremig de dues aigües» (*La mort de l'enamorada* i *La crema de Ripoll*); «Adeu, vila de Pineda» (*El pres d'Hostalric*); «Adeu, hostel de la Llàntia, / carretera de Madrid» (*L'hostal de la Llàntia*); «Adeu, Santa Clara Vella, / adeu frares caputxins...» (*Comiat de Vic*, recollit per Jacint Verdaguer, en què el suposat condemnat a mort s'acomia de la ciutat i de cada església que troba al seu pas), etc. El comiat –aplicat més sovint a l'amor– és un recurs comú a la balada i a la cançó curta.

9 «Una tradició d'aquest fet que un amich nostre recollí d'un vell d'aquesta terra que no podia

l'heroi hagi estat traït: «per un testimoni fals, / a la forca per penjar-lo» (Massot 2008: 171-172).

7.1.6. *La ciutat de Vic, oposada a la sentència* (v. 41-64). «Quan a Vic el van tenir, / la sentència li dictaven». El parer de la ciutat es personalitza en el Noi-Ros, que es nega a complir les ordres militars. Cap vigatà no vol avisar el domer, el domer no vol confessar en Bac i els fusters i mestres d'obra no volen proporcionar fusta ni claus per a les forques. El general amenaça amb aterrar les cases i espatllar els canelobres i les llànties de plata. Aquesta situació l'atura la intervenció d'un traïdor, disposat a aportar el que calgui. Les versions l'anomenen el Noi Pitxot, en Xirinola o Xirola, motius grotescos que n'amaguen el nom real.

7.1.7. *Els preparatius per a l'execució* (v. 65-74). Assumida la desgràcia i, a petició del condemnat, els vigatans van a cercar el domer. Tanquen els portals de la ciutat,¹⁰ unes ordres significatives perquè la balada dona per fet que així s'asseguraven que el perdó no podria arribar. En aquesta part el lliguen i porten Bac de Roda fins a la forca.

7.1.8. *Les demandes del condemnat* (v. 75-86). La demanda principal d'en Bac és ser enterrat en terra sagrada; també vol parlar amb el seu confessor, segons les versions, Rafel o Ramon del Carme, a qui lliura com a record una capseta de plata.

7.1.9. *El coratge i l'amor patern d'en Bac* (v. 87-96). Queda palès que no té por a morir, només li reca no haver casat les seves filles, que estaven compromeses («encartades»). En canvi, no parla dels fills, probablement ja emancipats. L'escena de les tres noies plorant agenollades al peu de la forca és d'una plasticitat similar a la del Calvari. Així, la cançó equipara l'heroi, víctima d'una injustícia, a Crist.

7.1.10. *El llegat final* (v. 97-100). Abans de morir, Bac de Roda deixa el seu llegat en forma d'epitafi, que es convertirà en la part més recordada de la cançó: «No ·m maten per ser traïdor, / ni tampoc per ser cap lladre, / sinó perquè he volgut dir / que visqués tota ma pàtria!».

8. La melodia: Aportació de Jaume Ayats

Les melodies editades de la balada de Bac de Roda es poden sintetitzar en quatre:

---

estar *enterat* d'altra cosa de lo que havia sentit comptar, deya en cambi que al esser pres en Bach fou posat sobre un burro, agegut y agarrotat de boca enlayre, penjantli unes grosses pedres a les mans y peus, essent aixis bàrbarament atormentat mentres el portaren cap a Vich» (Gudiol 1904).

10 A Vic hi havia set portals: Malloles, Gurb (el més proper a la Rambla de les Davallades), Manlleu, Montcada, Queralt, Santa Eulàlia, Teixidó i Sant Joan (porta no localitzada).

BACH DE RODA

Poc a poc

Ai, a-déu, ciu - tat de Vic!

Bé'n me - rei - xes ser cre - ma - dal

N'has fet peu - ja un ca - va - ller, el més no - ble de

la Pla - na. Va - leu - nos, Ma - re de

Déu, la del Ro - sé i la del Car - me,

i Sant Do - min - go glo - ri - ós! Ma -

re de Déu, a - ju - dan - nos!

Fig. 3. Melodia publicada a la col·lecció popular de L'Avenç (1910).

8.1. La melodia impresa entre 1900 i 1904 per Joan Guasch, la impresa per Capmany (núm. XXXVII, publicada pel novembre de 1905), la de L'Avenç (1910) (Fig. 3) i la de l'Amades (1951) són pràcticament la mateixa. Les diferències

entre la notada per Joan Rovira, que presenta Guasch, i la de Capmany només són de ritme i sempre al mateix lloc, segurament provocades per dos notadors diferents a l'hora de mirar de fixar el ritme *giusto* sil·làbic que se'ls escapava dels seus hàbits d'escriptura; ara bé, o el cantador era exactament el mateix –el de Roda de Ter que especifica Guasch–, o eren dos que compartien gairebé la mateixa versió. L'Avenç només canvia un puntet de Capmany i, en canvi, l'advertit notador que va col·laborar amb Amades –potser Joan Tomàs?– hi fa petits canvis que van en la direcció de deixar més clarament establerta la mecànica de *giusto* sil·làbic, que ja es veu en Guasch i Capmany, i també esmena allò que probablement són errors en la notació de Capmany. Queda clar que les tres provenen del mateix origen, que deu ser el cantador de Roda, i hem de considerar com una única versió que Capmany va retocar de Joan Rovira o va fer apuntar de nou. Té una semblança melòdica (un xic llunyana) amb les altres versions, sempre en mode de re, i un sòlid *giusto* sil·làbic de l'estructura del ritme (amb importància de les figures gs. 1121 i 1122).

8.2. Joan Sala (1915) publica dues variants de notació d'una mateixa versió notada a la casa de Tortadès (Vilanova de Sau, prop d'Espinelves): vol «esmenar» un ritme que considera sincopat i poc adequat a la solemnitat del tema. Es tracta d'una melodia diferent de la de Capmany, tot i que amb coincidències ben perceptibles en el dibuix melòdic i en el mode de re. I encara més, en l'ús del mecanisme *giusto* sil·làbic (aquí en la configuració g.s. 1133-1131).

8.3. Joan Sala (1927) és notada per a l'Obra del Cançoner al poble ripollès d'Arañonet (tocant a Lillet). El dibuix melòdic, tot i que també en mode re, és diferent de les melodies de les Guillerries, però Sala anota el ritme amb exactament la mateixa solució que el 1915 proposava com a més «solemne» per a la versió de Tortadès. Sempre dins d'un mecanisme prou explicable des de *giusto* sil·làbic.

8.4. GRFO (1985) enregistra la versió de Joan Roquet, d'Espinelves. El dibuix melòdic és sorprenentment semblant a la versió de Tortadès (Sala 1915) de setanta anys abans, amb les habituals diferències de girs que cada cantador li adjudica. Sembla talment com si l'hagués apres de la mateixa font, fet molt probable. En canvi, la mobilitat d'articulació rítmica de Roquet cada vegada que entonava una estrofa, juntament amb la memòria llunyana que ell mateix comentava que tenia, fan difícil d'establir una clara estructura rítmica de *giusto* sil·làbic (Fig. 4). Molts detalls fan entendre que es mou a l'entorn d'aquest mecanisme, però alhora tot és poc precís, com si n'hagués perdut el control de la lògica rítmica i es deixés anar en un recitat molt més flexible.

En conjunt crec que a les Guillerries es cantava una melodia clarament as-sentada en g.s. i en mode de re, i la versió de Capmany, per una banda, i les

Fig. 4. Versió de Joan Roquet, d'Espinelves. Transcripció de Jaume Ayats (GRFO).

de Sala i GRFO, per l'altra, en mostrarien dues variants melòdiques. La versió d'Aranyonet, malgrat mantenir el mode i l'estructura g.s., mostra una variant més allunyada de les tres guillenques. Cal destacar la petitíssima dispersió geogràfica d'aquesta balada, amb gran coincidència amb l'àrea que vam estudiar en la versió de guerra d'*Els Segadors* (Ayats 2011) i també, amb el grup social que la cantava.

9. Conclusió

Bac de Roda és una balada nascuda en el mateix moment dels fets per un dictador de cançons local. Els dictadors de cançons són poetes populars sentimentalment sensibles, que aconsegueixen el major efecte amb els mitjans més senzills. Aquesta cançó va ser dictada per a la comunitat amb un sentit de resistència que s'ha mantingut fins ara.

Les 17 versions recollides –GRFO (4), Milà (2), Giró (1), Verdaguer (1), Sala (2), Aguiló (2), Rovira [Guasch] (1), Gudiol (2), Amades (1) i Rebés-Ruiz (1)–han estat trobades només en un espai molt reduït del país, proper al llocs vitals del protagonista: Plana de Vic, Ripollès i Guillerics. Alhora, però, és una balada coneguda arreu, recollida pels grans recopiladors de cançons populars que l'han considerada

una peça important del folklore català. Queda palès que aquesta balada, a més de denunciar la injustícia de la mort infamant d'un militar i prohom vigatà, s'ha convertit en el símbol de la lluita del poble contra els opressors i ha contribuït de manera decisiva a la pervivència del record de Bac de Roda i dels esdeveniments històrics viscuts al Principat en el temps immediatament anterior a 1714.

Jacint Verdaguer va escriure un emotiu poema sobre aquests fets de la seva infantesa, viscuts a nivell familiar, com es pot observar en aquest fragment:

Claustres de la seu d'Ausona, / molts hi solen passejar, / tot planyent prop de ses cendres / lo gran savi vigatà, / tot mirant les gòtics porxos, / los meravellosos arcs. / Mos pares sempre que hi entren, / ai!, se'n posen a plorar: / no ploren la mort d'en Balmes, / ni els sepulcres espatllats, / que de marbres i de savis / tan solament no en fan cas: / ploren per en Bac de Roda, / que té fossa més enllà. / Claustres de la Seu d'Ausona / a on lo de Roda jau, / fossar que guarda les cendres / d'en Paracolls i d'en Bac, / amb ells al fossar de Roda / jo també hi solc anar / a regar ta fossa amb llàgrimes, / ja que no puc fer-ho amb sang. / Quan ells baixen a marina / se giren aigües enllà, / per veure si encara vénen / los *barcos* dels austríacs, / que de l'arxiduc nos porten / la bandera triomfant. / Les naus no vénen encara, / la revenja no ve mai (Molas-Cònsul 2006 : 885).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMADES, Joan (1936): *Cançons populars històriques i de costums*, Tàrraga, Imp. F. Camps Calmet.
- (1948): *Les cent millors cançons populars*, Barcelona, Selecta.
- (1951): *Folklore de Catalunya. II. Cançoner*, Barcelona, Selecta.
- AYATS, Jaume (2011): *Els Segadors*, Barcelona, L'Avenç.
- BARNIOL, Florenci; VILAMALA, Jordi (2007): *Francesc Macià i Ambert, Bac de Roda (1658-1713)*, Les Masies de Roda, Ajuntament de les Masies de Roda.
- BRIZ, Francesc Pelai (1874): *Cansons de la terra. Cants populars catalans*, vol. 4, Barcelona/París, Alvar Verdaguer/Maisonnette.
- CAPMANY, Aureli (1901-1913): *Cançoner popular. Cançons populars*, Barcelona, Base 2011 [Ed. facsímil dels fulletons publicats entre 1901 i 1913].
- CATALUNYA GRÀFICA(1922): «Cançó popular. Bac de Roda», *Catalunya Gràfica*, núm. 8-9 (2a. i 3a. desena de març de 1922)[p. 28-29].
- D'OLWER, Lluís Nicolau (1922): *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals. Tom I. Anys 1840-1874*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- GRFO (Grup de Recerca Folklòrica d'Osona); REBÉS, Salvador (2002): *Cançons tradicionals catalanes recollides per Jacint Verdaguer*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GUASCH, Joan (1901-1910): *Cançons populars catalanes*, Barcelona, Univers Musical.
- GUDIOL, Josep (Just Cassador) (1904): «En Bach de Roda», *La Gazeta Vigatana*, núm. 73 (10 d'octubre de 1904).
- (1914): *A la memòria d'en Bach de Roda: ab motiu de l'inauguració de la làpida que'l dia 5 de juliol de 1914 fou posada a Vich en el lloch ahont fou penjat*, Vic, Imp. G. Portavella.
- (1915a): «En Bach de Roda», *Gazeta de Vich*, núm 142 (14 de setembre de 1915).

- (1915b): «En Bach de Roda», *Gazeta de Vich*, núm 145 (21 de setembre de 1915).
- L'AVENÇ (1910): *Tercera sèrie de Cançons Populares Catalanes*, Barcelona, Llibreria L'Avenç.
- MASSOT, Josep (1993): *Obra del Cançonero Popular de Catalunya. Materials. Volum IV, fascicle I. Inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançonero Popular de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.) (2008): *Obra del Cançonero Popular de Catalunya. Materials. Volum XVIII*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MILÀ, Manuel (1853a): «Muestras de canciones narrativas inéditas de Cataluña (1)», *Gaceta de Barcelona*, núm. 201 (17 de desembre de 1853), p. 2-3.
- (1853): *Observaciones sobre la poesia popular, con muestras de romances catalanes inéditos*, Barcelona, Narciso Ramirez.
- (1882): *Romancerillo Catalan*, Barcelona, Llibreria de D. Alvaro Verdaguer.
- MOLAS, JOAQUIM; CÒNSUL, Isidor (eds.) (2006): *Jacint Verdaguer. Poesies 2, IV. Totes les obres*, Barcelona, Proa.
- PUJOL, Josep Maria (2005): «Les cançons populars», dins Josep MASSOT (ed.), *El cançonero popular català (1841-1936)*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 8-15.
- PUJOL, Francesc; PUNTÍ, Joan (1926): *Obra del Cançonero Popular de Catalunya, Materials: Volum I. Fascicle I. Observacions, apèndix i notes al «Romancerillo catalán» de Manuel Milà i Fontanals. Estudi d'un exemplar amb notes inèdites del mateix autor*, Barcelona, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera,
- REBÉS, Salvador; RUIZ, Isabel (1994): «Notícia d'un recull de cançons tradicionals de la Catalunya Vella», dins Diego CATALÁN et al., *De balada y lírica, 2. Tercer Coloquio Internacional del Romancero*, Madrid, Fundación Menéndez Pidal/Universidad Complutense de Madrid, 1994, p. 79-108.
- SALA, Joan (1915): «La cançó den Bach de Roda», *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, any II, núm. 16 (1915), p. 63-64.
- SALARICH, Joaquim (1854): *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, Vic, Impr. de Soler Hermanos.
- TORRENTS, Ricard; PINYOL, Ramon (1995): «“Bach de Roda”. Un romanç inèdit de Jacint Verdaguer», *Serra d'Or*, núm. 430 (octubre de 1995), p. 43-44.